

**POSLOVNE ZONE U FUNKCIJI POTICANJA RAZVOJA MIKRO,
MALIH I SREDNJIH PREDUZEĆA S APLIKATIVNIM PRIMJEROM
POSLOVNE ZONE „ZENICA 1“**

**BUSINESS ZONES USED TO ENCOURAGE THE DEVELOPMENT
OF MICRO, SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES, WITH
APPLICABLE EXAMPLE OF BUSINESS ZONE "ZENICA 1"**

Dr. sc. Suvad Isaković, docent
Politehnički fakultete
Univerzitet u Zenici
Zenica

Mr. sc. Fatima Pašić
Ul. Bulevar Kulina bana 28/B
Zenica

REZIME

Svrha ovog rada je identifikovanje ključnih pokazatelje koji doprinose ili otežavaju razvoj poslovnih aktivnosti mikro, malih i srednjih preduzeća u poslovnoj zoni Zenica 1. Za provjeru adekvatnosti poslovnog ambijenta u Poslovnoj zoni „Zenica 1“, korištena su naučno-istraživačka saznanja, iskustva svjetske i domaće prakse iz oblasti uspostave poslovnih zona i njihovog utjecaja na privredni razvoj regija i država. Prilikom prikupljanja i obrade primarnih podataka kao i interpretacije rezultata istraživanja korištene su adekvatne istraživačke, naučne i statističke metode od kojih su: anketiranje, indukcija, dedukcija, analiza, sinteza, komparacija, deskriptivne statistike, i neparametarske analize – hi kvadrat test. Provjerom generalne hipoteze istraživanja utvrđeno je da uspostavljeni poslovni ambijent u Poslovnoj zoni „Zenica 1“ ne predstavlja ključni generator podsticaja rasta i razvoja malih i srednjih preduzeća u Zenici.

Ključne riječi: mala i srednja preduzeća, preduzetništvo, poslovna zona, poslovni inkubator.

ABSTRACT

The purpose of this paper is to identify key indicators that contribute to or hinder the development of business activities of micro, small and medium enterprises in the business zone Zenica 1. To check the adequacy of the business environment in the Business zone "Zenica 1", the scientific research findings were used, as well as the experiences of the world and domestic practices in the field of establishing business zones and of their impact on the economic development of the regions and state. When collecting and processing primary data and interpreting the research results, adequate research, scientific and statistical methods were used, and these are: interviewing, induction, deduction, analysis, synthesis, comparison, descriptive statistics and non-parametric analysis – chi-square test. By checking the general hypothesis of research, it was found that established business environment in the Business zone "Zenica 1" is not a key generator of incentive for the growth and development of small and medium enterprises in Zenica.

Keywords: small and medium enterprises, entrepreneurship, business zone, business incubator.

1. UVOD

U većini zemalja u razvoju, vlade se susreću s problemima nerazvijenosti i nezaposlenosti a za rješavanje tog problema pristupaju reformskim zahvatima u kojima, vodeći se primjerom razvijenih zemalja, predlažu rješenja izlaska iz krize uz pomoć razvoja malih i srednjih preduzeća. Dragocjena iskustva širom svijeta u funkcionisanju i razvoju preduzetništva kroz razvoj sektora malog biznisa (start-up, mikro i mala preduzeća), mogu se iskoristiti i prilagoditi trenutku razvoja manje razvijenih zemalja.

Poslovne zone kao oblik preduzetničke infrastrukture predstavljaju „jedan od važnih alata kojima države i regije stvaraju preduslove za razvoj privrede, prije svega preduzetništva, što doprinosi otvaranju novih i rastu postojećih preduzeća, novom zapošljavanju, podsticanju domaćih i stranih investicija, proizvodnji i izvozu, prenosu novih tehnologija i znanja, te stvaranju dodane vrijednosti [11]. Postoji više definicija poslovnih zona, ali jedno je osnovno, a to je da one predstavljaju posebne organizacione cjeline u kojima se na jednoj lokaciji dobro povezanoj sa komunikacijama razvijaju tipovi proizvodne i servisne aktivnosti na načelima klsterskog organiziranja, uz korištenje razvijene infrastrukture i pratećih servisa (PCMG, Stability Pact for South-Eastern Europe, GEA collage, 2001:275 [3]. Poslovne zone prema namjeni razvrstavaju se na sljedeći način: specijalizovane zone (tehnološki park, inkubatori, centar za transfer tehnologija i zone specijalizirane za određene djelatnosti), industrijske zone, preduzetničko-zanatske zone i poljoprivredne [11]. 80'ih godina 19-og stoljeća počele su se organizovati prve industrijske zone u Evropi i svijetu. „Prve organizirane industrijske zone u SAD-u nastale su u New Yorku, 1830. godine tzv. New York Dock C. i u Chichagu, 1889. godine, Clearing Industrial District. U Evropi se citria kao prva, industrijska zona u sjevernom predgrađu Hamburga, Altoni (Altona) [9]. Među prvima u Velikoj Britaniji, tačnije u Manchesteru, „1896. godine izgrađen je Trafford park, nazvan kao industrijsko naselje, najveće u Evropi. U parku je 2008. godine bilo smješteno 1.400 preduzeća sa ukupno 35.000 zaposlenih“ [10].

Etimološko porijeklo pojma male privrede (malog biznisa) vodi od deminitiva mali (malen), ali u ekonomskom smislu to bi se moglo tumačiti kao mali ali značajan biznis [4]. Postoji bezbroj definicija pojma mala privreda/mali biznis, počevši od onih koji nudi američko zakonodavstvo, japansko, zakonodavstvo evropskih zemalja ponaosob, ili na nivo Evropske unije, itd. Tako susrećemo izraze „mali biznis, mala preduzeća, mali preduzetnici, malo preduzetništvo, mala privreda i tome slično. U najvećem broju zemalja koristi se prijevod iz američke prakse – Small business (mali biznis ili mali poslovi), u našoj praksi susreće se većina od gore naznačenih termina, mada bi terminološki trebalo ustaliti termin mala i srednja preduzeća (u daljnjem tekstu MSP), koji ima značenje slično onom iz engleskog govornog područja Small and Medium Enterprises (SME's)“ [4]. Bez obzira na to što se u pojedinim zemljama sam naziv pojma malog biznisa (mala privreda) javlja pod različitim imenima ona u suštini znači jedno te isto, a to je da je to komplementarna privredna djelatnost manjeg proizvodnog i uslužnog karaktera sa manjim brojem zaposlenih radnika.

U SAD-u je „1953. godine formirana Vladina agencija (Small Business Administration - SBA), za pomoć i podršku razvoja malog i srednjeg biznisa. Svrha i misija ove agencije ima daleko dalje korijene još od 1932. godine kada se zvala Reconstruction Finance Corporation. Ove činjenice nam govore, u stvari, koliko je duga tradicija SAD u podršci razvoju malog i srednjeg preduzetništva“ [6].

Japanska agencija za mala i srednja preduzeća (Ministry of Economy, Trade and Industry - METI), osnovana „1948. godine u Tokiyu i direktno je ispred Centralne vlade zadužena za implementaciju državne politike i strategiju razvoja ovog sektora, kao i za raspodjelu finansijskih sredstava koja su za njega određena. Pored ove institucije, kao i u SAD-u, postoje i mnoge druge institucije za podršku malim i srednjim preduzećima, kao što su“: Centar za konsultovanje malog biznisa, Sekcija za savjetovanje malog biznisa, razni sistemi

direktnog i indirektnog finansiranja, Fond za kreditne garancije, Institucije za osiguranje kredita, Korporacija za finansiranje malog biznisa (Japan Finance Corporation for Small Business - JFS) i dr. [1].

Vodeći se klasifikacijom poslovnih zona prema namjeni, Poslovna zona „Zenica 1“ sadržana je od:

- Industrijske zone, ispunjene malim i srednjim preduzećima;
- Specijalizovane zone, u kojoj se nalazi Poslovni inkubator (Biznis inkubator Zenica „BIZ Opšti“) i Tehnološki park (Biznis inkubator Zenica – Centar savremenih tehnologija „BIZ CST“).

U okviru sadržaja Poslovne zone „Zenica 1“ predviđene su aktivnosti koje omogućavaju:

- vlasnicima malih i srednjih preduzeća korištenje postojećih napuštenih industrijskih objekata (brown field), kao i izgradnju novih objekata na slobodnom zemljištu (green field),
- izgradnju i aktiviranje opšteg inkubatora za start up – početnike, kao i
- razvoj savremenih tehnologija tj. Tehnološkog parka.

Industrijska zona u Poslovnoj zoni „Zenica 1“ počela se koristiti od 2006. godine kada je u nju ušlo 8 preduzeća (Izvještaj o radu Poslovne zone Zenica 1, 2006). Zona obuhvata površinu „cca. 330. 000 m², s tim što površina postojećih napuštenih objekata Željezare Zenica iznosi cca. 55. 000 m²“ (FGU FBiH, pristupljeno 13.11. 2014). Preostali dio Industrijske zone čini „slobodno zemljište u vlasništvu Općine u površini cca. 140. 000 m² [7]. Pogodno zemljište u smislu neizgrađenog građevinskog zemljišta procjenjuje se na površinu od 100. 000 do 110.000 m², na kojoj bi se mogli izgraditi novi privredni objekti.“(FGU FBiH, pristupljeno 13.11.2014) [8].

Zaključujemo, da je veliki broj korisnika/stanara Inkubatora ugašen, ili su napustili Inkubator zbog loših rezultata rada. Nažalost, mali je broj njih ostvario svoje konačne ciljeve i proširio svoju poslovnu djelatnost, što je rezultiralo premještanjem preduzeća na prostor Industrijske zone.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Za prikupljanje primarnih podataka odabran je uzorak od 116 ispitanika u poslovnim zonama kako slijedi: Poslovna zona „Zenica 1“, „Drivuša“, „Pečuj“, „Šljivik“ i „Bukva-Vila“.

Prilikom prikupljanja i obrade primarnih podataka kao i interpretacije rezultata istraživanja korištene su adekvatne istraživačke, naučne i statističke metode od kojih su: anketiranje, indukcija, dedukcija, analiza, sinteza, komparacija, deskriptivne statistike, i neparametarske analize – hi kvadrat test.

Cilj ovog rada je identifikovati ključne probleme koji utječu na poslovni ambijent u Poslovnoj zoni Zenica 1. Nakon identifikovanja ključnih problema, svrha ovog rada je utvrditi u kojoj mjeri je Poslovna zona Zenica 1 ispunila svoju misiju uspostavljanja?

Kako bi se ispunio postavljeni cilj ovog rada formulisane su hipoteze istraživanja kako slijedi:

- H. Uspostavljeni poslovni ambijent u Poslovnoj zoni „Zenica 1“ predstavlja ključni generator podsticaja rasta i razvoja malih i srednjih preduzeća u Zenici.
- H₁. Visoki troškovi infrastrukturnih priključaka i komunalnih usluga negativno se odražavaju na rast preduzeća koja posluju u okviru Poslovne zone „Zenica 1“.
- H₂. Cijena zemljišta po m² utječe na zainteresovanost preduzeća za ulazak u poslovne zone; visoka cijena zemljišta po m² u Poslovnoj zoni „Zenica 1“ može biti razlog nedovoljnog ulaska novih preduzeća u Zonu.

- H₃. Izostanak pružanja poslovnih usluga kao integralnog servisa Inkubatora prema njegovim korisnicima/stanarima, rezultat je gašenja mnogih novootvorenih preduzeća u Poslovnoj zoni „Zenica 1“.

U cilju provjere postavljenih hipoteza istraživanja korištene su statističke metode iz domena deskriptivne statistike (uključujući i grafičko prikazivanje podataka) i neparametarske analize – hi kvadrat test i to u njegova dva oblika: test prilagođenosti i tabela kontingencije.

3. INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Za provjeru prve pomoćne hipoteze istraživanja, H₁, koja glasi: „Visoki troškovi infrastrukturnih priključaka i komunalnih usluga negativno se odražavaju na rast preduzeća koja posluju u okviru Poslovne zone “Zenica 1”, korišten je statistički metod – hi kvadrat test (tabela kontingencije), na nivou značajnosti 0,05.

Iako većina ispitanika smatra da je cijena infrastrukturnih priključaka visoka, uvidom u strukturu odgovora može se jednostavno zaključiti da:

- je distribucija ispitanika prema visini prihoda potpuno heterogena i ne može se reći da stav o cijeni zavisi od visine prihoda ($p > 0,05$),
- većina preduzeća, bez obzira na stav o cijeni komunalnih usluga, ima bruto dobit do 20.000 KM, što znači da se ne može reći da stav o cijeni zavisi od visine bruto dobiti ($p > 0,05$),
- na stav o cijeni ne utječe to da li je preduzeće ostvarilo dobit u 2013. godini, ili ne ($p > 0,05$), jer je ujednačena struktura preduzeća koja posluju pozitivno u odnosu na stav o cijeni,
- kretanje broja zaposlenih u narednom periodu (povećanje ili smanjenje), kao jedne od determinanti rasta preduzeća, nije različito kod preduzeća koja smatraju da je cijena visoka, od onih koji su mišljenja da je cijena realna. Tačnije, da li se planira promjena broja zaposlenih ili ne, ne zavisi od cijene priključaka.

Iz navedenog se nameće zaključak da percepcija o trošku infrastrukturnih priključaka ne utječe, odnosno ne odražava se negativno na rast preduzeća.

Kada je u pitanju cijena komunalnih usluga situacija je gotovo identična. Naime, ne zavisi stav o cijeni (visoka, realna ili niska) od parametara koji determinišu rast preduzeća.

U cilju provjere druge pomoćne hipoteze istraživanja urađena analiza stavova ispitanika na ukupnom uzorku koja pokazuje da je ujednačen broj ispitanika/preduzeća koja smatraju da je cijena visoka ili realna, dok je vrlo malo onih koji su mišljenja kako je cijena niska (5%). Na osnovu analize rezultata istraživanja proističe zaključak, da se stavovi ispitanika/preduzeća u ukupnom uzorku, po ovom pitanju, značajno razlikuju. Može se zaključiti da je cijena zemljišta po kvadratnom metru veoma važan faktor prilikom opredjeljenja za ulazak u poslovnu zonu kod jedne grupe ispitanika (koji imaju percepciju da je cijena realna – takvih je skoro 50% u uzorku), dok je kod druge grupe znatno manje važna (koji imaju percepciju da je cijena visoka). Pošto ih većina (dva od tri) smatra da je cijena realna, može se zaključiti da dominira stanovište o važnosti cijene kao faktora za ulazak u Poslovnu zonu „Zenica 1“, što znači da se druga pomoćna hipoteza, H₂, može prihvatiti.

Između stava ispitanika/preduzeća o cijeni zemljišta, općenito, i stava o vlastitoj kupovini zemljišta za datu cijenu, postoji veoma visoka zavisnost ($p < 0,05$). Primjenom hi kvadrat testa dolazimo do zaključka da preduzeća, koja smatraju da su zemljište kupili po nepovoljnoj cijeni, uglavnom misle i to da je cijena visoka (u 84% slučajeva), dok preduzeća koja smatraju da su zemljište kupili po povoljnoj cijeni, uglavnom imaju i stav da je cijena zemljišta na tržištu realna (u 67,7% slučajeva).

Da bi provjerili treću pomoćnu hipotezu istraživanja, H_3 fokusirali smo se na dvije varijable/prediktore, koji je determinišu. S jedne strane to je zadovoljstvo menadžerskim uslugama ili zadovoljstvo infrastrukturom, a sa druge strane to je širenje preduzeća i broj zaposlenih. Koristio se hi kvadrat test, na osnovu kojeg se može zaključiti da zadovoljstvo kvalitetom usluge utječe na plan širenja djelatnosti u Industrijskoj zoni ($p=0,056$). Međutim, ne može se reći da postoji statistički značajna povezanost između zadovoljstva infrastrukturom, s jedne strane, i plana širenja djelatnosti, ili povećanja broja zaposlenih, s druge strane. Stoga, zbog prikazane statističke povezanosti ($p=0,056$) između kvaliteta menadžerskih usluga i plana širenja djelatnosti preduzetnika u Inkubatoru, treća pomoćna hipoteza se može djelimično prihvatiti. Dakle, preduzeća koja su zadovoljna menadžerskim uslugama planiraju proširenje djelatnosti, dok preduzeća koja nisu zadovoljna tim uslugama, u većini slučajeva (60%), ne planiraju širenje poslovnih djelatnosti u Industrijskoj zoni.

Kako bi izvršili provjeru generalne hipoteze istraživanja korištene su slijedeće varijable: a) poslovni ambijent (podsticaji, infrastruktura i okruženje), b) rast i razvoj preduzeća (prihod, profit, rast broja zaposlenih).

Ranije pomenuti hi kvadrat test smo koristili za sve varijante povezivanja varijabli (postoji devet kombinacija), kako bi došli do što pravilnijeg zaključka. Analiza je pokazala da nije prisutna statistička povezanost u ovim oblicima, što nas može uputiti na zaključak da glavnu hipotezu, H , treba odbaciti: uspostavljeni poslovni ambijent u Poslovnoj zoni „Zenica 1” ne predstavlja ključni generator podsticaja rasta i razvoja malih i srednjih preduzeća u Zenici. Međutim, ono što je potrebno naglasiti, u mnogim slučajevima nema uslova za primjenu pomenutog testa (značajan broj ćelija u tabeli kontingencije je manji od 5), pa bi prethodni zaključak samo sa rezervom mogao biti tačan.

Neki od zaključaka koji se mogu izvesti su:

- podsticaji pozitivno utječu na rast preduzeća, odnosno nivo novog zapošljavanja, (Preduzeća koja su koristila podsticaje, za razliku od onih koja to nisu, u većem broju slučajeva planiraju povećavati broj zaposlenih),
- infrastruktura nije utjecala na broj zaposlenih, iako je u ranijoj analizi utvrđeno da je ona bitan element za privlačenje investitora u poslovnu zonu, (Preduzeća koja su zadovoljna postojećom infrastrukturom, za razliku od onih koja to nisu, ne planiraju u većem procentu povećati broj zaposlenih).

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analizom metodološkog pristupa uspostavljanja Poslovne zone „Zenica 1“, odnosno koraka njene uspostave u skladu sa koracima uspostavljanja poslovnih zona prema [2] uočeni su slijedeći propusti:

- 1) U okviru trećeg koraka uspostave – izrada preinvesticijske studije svih potencijalnih lokacija sa pripremnim fazama nisu urađene.
- 2) U okviru devetog koraka uspostave nije urađena - izrada investicione studije (studije izvodljivosti) sa cost benefit analizom.
- 3) U okviru jedanaestog koraka uspostave - odluke nadležnih tijela općine o uslovima ulaska i korištenju zone, ispoštovane su samo jednim dijelom i to u početnim fazama rada, a odnose se na davanje bonusa za one potencijalne investitore koji garantuju zapošljavanje određenog broja radnika.
- 4) U okviru dvanaestog koraka uspostave - promocija i popunjavanje zone putem promotivnih materijala u kojem bi se istaknuli svi elementi koji mogu biti podsticajni za domaće i strane investitore, kao što su: prednosti poslovne zone, slobodnih parcela, elementi paketa za podršku za ulaz investitora u zonu, kao i sadržaji prirodnog, javnog i društvenog karaktera u općini, proces je koji je potrebno sprovesti od osnivanja poslovne zone do njenog popunjavanja, a koji se nije provodio u Poslovnoj zoni „Zenica 1“.

Zaključujemo, a što je potvrđeno i u praksi, da je uspostava Poslovne zone „Zenica 1“ samo jednim dijelom slijedila korake uspostave poslovnih zona [2], jer su analizom metodološkog pristupa uspostavljanja Poslovne zone „Zenica 1“ determinisani gore navedeni propusti u njenom osnivanju. Za izradu stručne studije – cost benefit analizu možemo zaključiti da je opravdano izostavljena radnja, uvažavajući činjenicu da je Općina već naslijedila izgrađenu infrastrukturu (Brown field) koju je naknadno sanirala u etapama.

Objektivno posmatrano, pored niza pogodnosti vezanih za lokaciju i djelomično opremljenu infrastrukturu (dobra uvezanost sa željezničkim i drumskim saobraćajem) i niza drugih povlastica od strane općine/grada Zenice, zaključujemo da Poslovna zona „Zenica 1“, kao organizaciona cjelina, nije bila dovoljno privlačna za investitore. Ovakve tvrdnje zasnivaju se na rezultatima provedenog istraživanja kojim je utvrđeno sljedeće: a) postoje nedostaci u metodološkom pristupu uspostave Zone, kao i nedostatak adekvatnih stimulativnih faktora za ulazak investitora u Zonu, kao što su uspješna promocija i popunjavanje zone putem promotivnih materijala u kojima su istaknute prednosti zona i slobodne parcele u njima, dobra promocija elemenata paketa podrške od strane općine za ulazak potencijalnih investitora u zonu. b) cijene infrastrukturnih priključaka i komunalnih usluga u Poslovnoj zoni „Zenica 1“ su visoke, ali da se ne odražavaju negativno na indikatore rasta preduzeća (bruto dobit, profit, zaposlenost) unutar Zone, c) iako je cijena zemljišta po m² u Poslovnoj zoni „Zenica 1“ realna i da predstavlja odlučujući faktor za ulazak preduzeća u Poslovnu zonu, ipak je u posljednje tri godine konstatovana mala zainteresovanost investitora za ulazak u Zonu, d) interes investitora u posljednje tri godine, za izgradnjom poslovnih objekata na neizgrađenom građevinskom zemljištu (green field investicije) je izrazito nizak, iako postoje određene povlastice od strane općine Zenica, kao što su naknade za uređenje građevinskog zemljišta (UGZ), e) razlozi za nisku realizaciju greenfield investicija u Poslovnoj zoni „Zenica 1“ su visoka investiciona ulaganja u izgradnju poslovnog objekta, f) najčešći razlog prolongiranja rokova pokretanja poslovne aktivnosti u Poslovnoj zoni „Zenica 1“ nedostatak vlastitih izvora finansiranja, dok je manje bitan razlog dobijanje upotrebne dozvole, f) rast i razvoj proizvodnih aktivnosti korisnika Inkubatora zavisi od kvaliteta pružanja usluga od strane menadžment tima Inkubatora.

5. LITERATURA

- [1] Avlijaš, R., Preduzetništvo i menadžment malih i srednjih preduzeća, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008.
- [2] Bacinger, J., Meštrić, K., Koraci u uspostavljanju Poslovnih zona, Varaždin, 2010.
- [3] Domazet, A., Hadžić, F., et al., Industrijske zone Sarajevske mikroregije, Ekonomski institut Sarajevo, SERDA, Sarajevo, 2006.
- [4] Dostić, M., Menadžment malih i srednjih preduzeća, drugo izdanje, Sarajevo 2003.
- [5] Informacija o radu Agencije ZEDA, Agencija ZEDA, Zenica, 2008.
- [6] Isaković, S., Menadžment malih i srednjih preduzeća, Univerzitet u Zenici, Zenica, 2015.
- [7] Informacija o radu Agencije ZEDA, Agencija ZEDA, Zenica, 2009.
- [8] Izvještaj o radu aktivnih poslovnih subjekata u poslovnoj zoni u 2014. godini, Agencija ZEDA, Zenica, 2014.
- [9] Lončar, J., Industrijske, slobodne i poslovne zone – pojam, značenje i faktori lokacije, Geografski odsjek, PMF, Zagreb, 2008.
- [10] Nicholls, R., Trafford park: The first Hundred Years, Phillimore & Co, 1996.
- [11] Pelajić, Z., Tepšić, D., Uspostavljanje i upravljanje Poslovnim zonama, priručnik, Zenica, 2010.